

Vakâ Takdimi

“Göçün Dini Yansımaları: Suriye ve Türkiye Bağlamında Din ve Dindarlık”

Çeviri ve Söyleşi: Mahmut KAYA*

Göç insan gruplarının coğrafi hareketliliğinin yanı sıra kültür, inanç ve değerlerin de hareketliliğini içerir. Dolayısıyla göçmenler yerleştiği mekanlara inanç ve değerlerini taşıırken aynı zamanda oradaki inanç ve değerlerle de yüzleşirler. Suriye’den Türkiye’ye göç eden sığınmacıların da benzer süreçleri yaşadığını ifade edebiliriz. Suriye ve Türkiye ortak tarihi ve kültürel mirasa sahip iki ülke olmasına karşın bu ülkelerdeki dini yaşam ve deneyimler farklı düzlemlerde gerçekleşebilmektedir.

Bu bağlamda göç konusunu dini yaşam ve deneyimler ışığında çözümleyebilmek için Suriyeli müderris ve aynı zamanda imam hatip olan Muhammet Mazhar Hasan ile Suriye ve Türkiye’deki dindarlık üzerine bir mülakat gerçekleştirdik. Suriye’nin Haseki eski Müftüsü Şeyh İbrahim Nakşibendi Hasan’ın oğlu olan Muhammet Mazhar, İstanbul’da bir süre dersler verdikten sonra Şanlıurfa’ya yerleşmiş. Halen kendi medresesinde Arapça ve Kur’an dersleri vermektedir. Göçün bir boyutu da elbette ki din ve dindarlık konusudur. Göçle birlikte dinsel alışkanlıklar yeni yerleşilen yerlerdeki dini eğilimlerle karşı karşıya gelir. Bu, bir yandan dini uyuma yol açarken diğer yandan dinsel çatışmalara neden olabilir. Mikro ve makro düzeydeki bu çatışmalar aynı zamanda sentezlere ve melezlenmelere de yol açmaktadır. Bu bağlamda beş yıldan fazladır Türkiye’ye yerleşmiş olan Suriyeli sığınmacıların dini anlamdaki deneyimlerini bu mülakatımızda ele almaya çalıştık. Hem Suriye’deki hem de Türkiye’deki dini hayatın sığınmacılar tarafından nasıl algılandığını müderris Muhammet Mazhar Hasan’ın perspektifinden sunuyoruz.

M. Kaya: Sizi tanıyabilir miyiz?

M. M. Hasan: Ben Muhammed Mazhar Hasan. Suriye’den Türkiye’ye geldim. Suriye’de müderris olarak görev yapmaktaydım. Suriye’de babamın dört yüz civarında öğrencisi olan medresesi vardı. Medresenin yanında da cami vardı. Ben hem camide imam hatiplik yapardım hem de medresede müderrislik görevi ifa ederdim. Fıkıh ve tefsir dersleri verirdim.

* Yrd. Doç. Dr., Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyesi.

M. Kaya: Suriye'deki genel dini hayat hakkında bilgi verir misiniz?

M. M. Hasan: Suriye'de Müslümanlar da var Hıristiyanlar da; Yezidiler de var, Aleviler de. Cami de var, kilise de. Ayrıca Suriye'de birçok mezhep de var. Her biri kendi inançlarına göre ibadetini yapardı. Tüm bunlar devlet tarafından serbest bırakılmıştı.

M. Kaya: Peki bu farklı inanç grupları arasında herhangi bir ihtilaf var mıydı?

M. M. Hasan: İhtilaf elbette vardı. Örneğin Hristiyanlarla Müslümanlar arasında birçok ihtilaf vardı. Müslümanlarla Hristiyanların itikatları bir değil. Mesela Cenâb-ı Allah Kur'ân-ı Kerim'de "inne'd-dîne 'indellahi İslâm" (Allah katında din İslam'dır) diyor. Yine ayet "ve mâ erselnâ-ke illâ rahmeten li'l-âlemîn" (Biz seni âlemlere rahmet olarak gönderdik) diyor. Oysa Hristiyanlar kendi dinleri üzerinde kaldılar. Onların itikatları, ibadetleri çok farklı.

Dürzüler var mesela. Onlar da kendilerini Müslüman kabul ediyorlar, fakat bazı konularda farklı uygulamalar söz konusu. Ayrıca Yezidilik var. Yezidiler de farklı bir inanç öğretisine sahipler. Dilleri Kürtçe'dir. Akaitleri, inançları farklıdır. Müslümanlıktan da Hristiyanlıktan da farklı yönleri olan bir inanış biçimidir Yezidilik. Müslümanlar arasında Sünni, Alevi, Dürzi ve İsmailî mezhepleri var. Bunlar, biz Müslümanız diyen mezheplerdir. Ayrıca bizim ehl-i sünnet ve'l-kitap dediğimiz görüşe göre Şafii, Hanbeli, Maliki ve Hanefi mezhepleri de var.

M. Kaya: Bahsettiğiniz bu mezhepler arasında herhangi fikirsel bir çatışma söz konusu mu?

M. M. Hasan: Hayır, Hanefiler, Şafiiler, Malikiler ve Hanbeliler arasında çatışma yok. İşte Sünniler Aleviler arasında da herhangi bir fikri çatışma söz konusu değildi. Ta ki bu fiili savaş başlayana kadar. Çatışma Sünni ve Aleviler arasında meydana geldi.

M. Kaya: Peki bu bahsettiğiniz gruplar arasında savaştan önce nasıl bir ilişki mevcuttu?

M. M. Hasan: Suriye'deki Müslümanların çoğunluğu Sünni'dir. Çoğu da Hanefi ve Şafii'dir. Ancak devletin yönetimi Alevilerin elindeydi. Onlar istiyordu ki mezheplerini topluma yaysınlar. Kendi mezheplerine geçenlere maddi destekte bulunuyor, görevler veriyorlardı. İran'dan Şii din alimleri gelir, yoksul köylere gidip onlara çeşitli yardımlar yapar, para desteğinde bulunurlardı. İnsanları kendi mezheplerine davet ederlerdi.

M. Kaya: Devlet kurumlarına seçilen kişilerin inançları bağlamında bir farklılık var mıydı ya da bir ayrımcılık söz konusu muydu?

M. M. Hasan: Daha önce söylediğim gibi, devleti yönetme gücü Alevilerin elindeydi.

M. Kaya: Peki Sünni birisi devlet yönetiminde görev alabilir miydi?

M. M. Hasan: Yer alabilirdi ancak bu kişiler çok güçlü konumda değillerdi. Elllerinden bir şey gelmezdi. Devletin gücü ve temel politikası Alevilerin yönetiminde idi.

M. Kaya: Kaç yıldır Türkiye’de bulunuyorsunuz?

M. M. Hasan: Yaklaşık olarak dört yıl oldu.

M. Kaya: Bir müderris olarak Türkiye'deki dini hayatı Suriye'ye kıyasla nasıl değerlendirirsiniz?

M. M. Hasan: Türkiye ve Suriye’deki dini hayata, İslam şehirlerine ve ülkelerine bakıldığında bu devletler Müslüman olduklarını ifade ediyorlar. Bu yerlerdeki Müslümanların durumlarını mukayese etmek istediğimizde bunu Kur’ân-ı Kerim ve Peygamberin sünneti ışığında yapmamız gerekir. Günümüzde Müslümanların dini yaşamasında birçok eksiklik söz konusu. Gerek itikat düzeyinde gerek sosyal yaşamda, muamelat denilen alanlarda birçok yetersizlik mevcut. İslam beldelerinde Müslümanların itikatlarında birçok eksiklik var. Ben Müslümanım diyen bir toplumun geneline bakıldığında Kur’ân ve sünnete kıyasla birçok yanlış olduğunu görüyoruz. Mesela İslam beldelerinin çoğunda tarikatlar çok yaygın bir şekilde yerleşmiş durumda, her tarikat “ben daha doğrudum” “ben daha iyiyim” şeklinde kendini diğerinden üstün görüyor. Birbirlerine muhabbetleri yok. Aklıma Hz. Peygamberin şöyle buyurduğu hadisi geliyor: “Yahudi ve Hristiyanların ümmeti parçalanmış, yetmiş iki buçuk parçaya bölünmüşler. Benim ümmetim de yetmiş üç parçaya bölünecek. Bir fırka hariç diğerlerinin hepsi cehenneme gidecek.” Bu fırka kimdir ey Allah’ın Resulü, diye sorulduğunda; “İtikadı benim ve ashabım gibi olan kişiler diye ifade buyurmuştur.” Bugün Müslümanlara baktığımızda din adına yapılan birçok ibadet ve davranış Kuran’da yoktur.

M. Kaya: Bir örnek vermeniz mümkün mü?

M. M. Hasan: Elbette. Örneğin şahıslara yapılan tazim ve hürmet. Müritlerin şeyhlerine karşı bazı inanç ve itikatları birçok noktada hatalıdır. Mesela sağlıklarının, rızıklarının şeyhlerinin elinde olduğunu düşünen insanlar var. Çocukları olmadığı zaman türbelere gidip buradaki şeyhlerden, meşayihlerden çocuk isteyenler var; rızıklarının açılmasını isteyenler var. Bunlar çok hatalı şeyler. Bazı tarikat büyüklerinde de çok hatalı şeyler var. Örneğin şeyhlerinden bahsederken “yerin ve göğün nuru ve kevnin mutasarrıfı” diye anarlar. Oysa gerçek İslam’da yerin, göğün, dünyanın ve ahiretin, kevnin bütün mutasarrıfı Cenâb-ı Hak’tır. Bu konuyla ilgili birçok ayet ve hadis var. Bu insanların zahiri hayatlarına bakıldığında Müslüman görünürler. Halbuki bunların kalplerine itikatlarına bakıldığında bunların şirke ve küfre düştüğü görülmektedir.

M. Kaya: Bu tür şeyler Suriye’de de var mı?

M. M. Hasan: Evet, hem Suriye'de hem Türkiye'de var. Birçok yerde var. Cenâb-ı Allah Kur'ân-ı Kerim'de Peygamberden bahsederken “**üsvetün hasenetün**” diye ifade eder ve bizim için **en güzel örnek** peygamberdir. Yine Rabbimiz Kur'ân-ı Kerim'de Peygambere şöyle demesini emrediyor: De ki: “Ben ancak sizin gibi bir insanım. Bana sizin ilahınızın tek ilah olduğu vahyediliyor. Şu halde O'na yönelin ve O'ndan bağışlanma dileyin. Ortak koşanların vay hallerine!” Peygamber de bir insan olduğunu ancak vahye muhatap olduğunu ifade ediyor. Bir kısım insanlar ise İslam'ın ve şeriatın verdiğiinden daha fazla derecede insanlara kıymet atfedebiliyor. Onların gaybı bildiğine, insanların rızıklarını artırdığına, onları çocuk sahibi yapacağına inanan kişiler var. Bu birçok beldede var. Bu yanlış bir şeydir.

Bizim nefsimizden aklımızdan veya kendi fikrimizden konuşmamız söz konusu olamaz. Bizim için ölçüt Kur'ân-ı Kerim ve Peygamberimizdir. Kur'ân'da Allah, Peygambere şöyle emretmiştir: De ki: “Ben gaybı bilmem şayet ben gaybı bilseydim, bana zarar verecek yerlere gitmezdim.” Birçok savaşta Müslümanlar zor durumda kalmıştır. Örneğin Uhud savaşında Peygamber zarar görmüştür. Birçok arkadaşı savaşta şehit olmuştur. Şayet Peygamber gaybı bilseydi kendini ve ashabını tehlikeye atmazdı. Peygamber, zorluklarla karşılaştığında ellerini açıp Cenâb-ı Allah'a zafer ve yardım için dua etmiştir.

M. Kaya: Türkiye'de inanç bağlamında size farklı gelen veya yanlış gördünüz başka şeyler var mı?

M. M. Hasan: Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerim'de birçok yerde şöyle buyurmaktadır: “Allah'a itaat edin ve Resulüne itaat edin”. Yine Peygamber Efendimiz veda hutbesinde: “Size Kur'anı Kerim'i ve sünneti mi bırakıyorum” diye ifade buyurmuştur. Siz Allah'ın kitabı ve Resulünün sünnetine tabi olursanız hiçbir zaman şaşırırmazsınız.

M. Kaya: O halde şöyle diyebilir miyiz: Hem Türkiye'deki hem Suriye'deki Müslümanların bir kısmı Allah'ın kitabı ve Peygamberin sünnetini bir kenara bırakmışlar ve başka yollara yönelmişler?

M. M. Hasan: Maalesef bu durum söz konusu. Müslümanların bu konuda birçok eksikliği var. Bizim kendimize bir temel kaide koymamız gerekir, hem bireysel hayatımızda hem de cemiyet hayatımızda. Bu kaide, Allah'ın kitabı Kur'ân-ı Kerim ve Peygamberin sünnetidir, bizim bunlara uymamız gerekir. Kur'ân-ı Kerim'de birçok âyette salih amelden bahsedilir ancak salih amelden önce iman vurgulanır. Allah her şeyden önce imandan bahseder. İtikadımız sağlam olduğunda Cenâb-ı Hak bizden amellerimizi de kabul eder ancak itikadımız sağlam olmadığında yaptığımız ameller de kabul olmaz. Neden? Çünkü dinin esası önce imandır. Cenâb-ı Hak'ın varlığına karşı olan imanımız ve itikadımız güçlü olduğunda O'nu gerçekten hakiki bir şekilde kavradığımızda bu din açısından birinci mertebedir. İkinci mertebeye salih ameldir. Hayır da şer de Cenab-ı Allah'tandır insan Rabbine yönelmeli, insan Rabbinden istemelidir, başka şeylere tevessül etmemelidir.

Nitekim Peygamber Efendimiz de sahih hadislerinde sahabesine, bir şey istemeleri gerektiğinde bunu Cenâb-ı Hak'tan istemelerini tavsiye buyurmuştur. Çünkü hayır da şer de Cenâb-ı Allah'tandır.

M. Kaya: İbadetler bağlamında bir mukayese yapmak gerekirse Türkiye ve Suriye'deki Müslümanların durumu hakkında neler söylemek istersiniz?

M. M. Hasan: Hem Türkiye'deki hem Suriye'deki Müslümanların kitabı bir, Peygamberleri bir. Bu nedenle sahih din anlayışına sahip olanlar gerek Türkiye'de olsun gerek Suriye'de olsun her zaman doğru yolda olacaktır. Ancak benim mülhazalarım göre Türkiye'de insanların hurafelere karşı itikadı çok fazla. İnsanların muska ve benzeri şeylere itikatları çok fazla. Sihir büyü ve cin işiyle uğraşan kişiler burada sanki daha fazla. Bu şekilde dini bir tür geçim kaynağı haline getirenler var. Ve tarikatlar burada çok fazla. Müritler şeyhlerine şeriatın izin verdiği sınırlardan daha yüksek derecede anlamlar yüklüyorlar. İnsanlar bu şekilde davranarak dinden uzaklaşıyorlar, Allah'ın yolundan çıkıyorlar.

M. Kaya: O zaman biraz daha somutlaştıralım. Örneğin Türkiye'de namazı ve caminin işlevlerini Suriye'ye kıyasla nasıl görüyorsunuz?

M. M. Hasan: Namaz hükümleri ve namazda okunan Kur'ân ve kıraat kişilere bağlıdır. Ve her insanda farklı farklıdır. Kimi insan vardır alime, ilim ehline danışmaz ve sormaz. Bu tür kişilerin namaz açısından birçok eksikliği söz konusudur. Fatiha okumayı bilmez. Kimi insanlar da merak edip alime, ilim ehline sorarlar namazı doğru bir şekilde öğrenirler. Tabi Türkiye'deki insanların ana dili Arapça değil. Bu nedenle Kur'ân okumada birçok hatalar mevcut. Örneğin ben birçok imamın sureleri ve Fatiha'yı yanlış bir şekilde okuduğuna şahidim. Bunun da münakaşasını camide yaptığım oldu. İmam olan birisinin Kur'ân kıraatini iyi bir şekilde öğrenmesi gerekir. Yine taziyelere gelen birçok insan Kur'ân-ı Kerim'i yanlış okumakta. Denilebilir ki taziyeye gelen insanların neredeyse yüzde doksanı Kur'ân-ı Kerim'i yanlış okumakta. Hem kıraat hem de lafız anlamında birçok hata yapılmakta. Bu da Kuran'ın manasının yanlış olmasına yol açmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'in bir harfinin yanlış okunması, eksik veya fazla olması Kur'ân-ı Kerim'in anlamını değiştiriyor, malum olduğu üzere bu da günah sayılıyor.

M. Kaya: Suriye'deki taziyeler hakkında bilgi verir misiniz?

M. M. Hasan: Taziyelerimiz buradakine benzer bir şekilde icra edilir. Taziye için üç gün oturulur; akrabalar, komşular, yakın insanlar taziyeye gelir. Taziyede genel olarak Fatiha sûresi okunur molla ve alimler geldiğinde vaaz ve nasihatlerde bulunurlar. Gelen misafirlere ikramlar yapılır.

M. Kaya: Bir Kurban Bayramı geçirdik, Suriye'de kurban ve bayram nasıl geçer biraz bahseder misiniz?

M. M. Hasan: Suriye'ye kıyasla Türkiye'de kurban ibadetine daha çok ihtimam gösteriliyor. Kurban aslında farz olan bir ibadet değil fakat Türkiye'deki Müslümanlar bunu bir kültür haline getirmişler ve kesiyorlar.

M. Kaya: **Oruç ibadeti için neler söylersiniz? Siz hem Türkiye'de hem de Suriye'de Ramazan'ı yaşadınız.**

M. M. Hasan: Aynı fakat Türkiye'de gök bilimlerine daha çok kıymet verildiği için Türkiye'de kırk-elli yıl sonraki oruçlarınız ve bayram günleriniz nasıl olacak bellidir. Ancak hem Suriye'de hem de birçok İslam ülkesinde orucun başlamasına ve bayram vakitlerine gözle hilalin görülmesiyle karar verilmektedir. Nitekim ayet-i kerime ve hadisi şeriflerde de bu ifade edilmiştir. Gök bilimleri ve teleskopa itimat göstermekle, gözlem yoluyla hilali görme konusunda Türkiye Suriye arasında bir fark var.

M. Kaya: **Türkiye ve Suriye'yi mukayese etmek gerekirse dinin sosyal hayattaki yansımaları hakkında neler söylemek istersiniz?**

M. M. Hasan: Tabi sosyal hayatta dini uygulamalar muamelat olarak ifade edilmektedir. Bu da alışveriş başta olmak üzere birçok hukuku beraberinde getirir. Türkiye'de akrabalık bağlarının zayıflamasından dolayı insanların bankaya faize daha çok yöneldiğini görmekteyiz. Mesela Suriye'de yakınlık ve akrabalık bağları daha sıkı olduğu için insanlar bankalara yönelmek yerine mal üzerine borçlanmaktadırlar. "Selem" denilen bu uygulamada örneğin bir kişi bir ton buğday borçlanır belli bir süreliğine. O süre bittiğinde tekrar bir ton buğday alıp borcunu iade eder. Aynı zamanda bu pamuk üzerinden de yapılmaktadır.

M. Kaya: **Karz-ı hasen denilen bir borçlanma şekli var, bu uygulamaya rastladınız mı?**

M. M. Hasan: Evet bu uygulama Suriye'de vardı insanlar akrabalarından tanıdıklarından borç alırlardı. Bu işlem için, şayet borç verilen kişi yakın akraba ve tanıdık ise herhangi bir prosedüre gerek kalmazdı. Ancak bazen de yazılır veya şahitler huzurunda verilirdi.

M. Kaya: **Türkiye'de geleneksel bir mekanizma olarak halkın kendi arasında yaşanan ihtilafları ak sakallı veya bilge diye tabir edilen kişilere veya cemaat denen topluluğa götürmesi söz konusudur. Suriye'de de benzer uygulamalar var mı?**

M. M. Hasan: Evet benzer uygulamalar vardı. Örneğin insanlar arasında gerek karı koca ilişkileri bağlamında gerek mal miras mevzuları anlamında ve gerekse kan davaları anlamında birçok sorun yaşanırdı. Mahkemeler çok uzun sürerdi. Hak ve adalet Suriye'deki hakimlerde neredeyse yok hükmündeydi. Çünkü bu işler paraya, rüşvete ve aracı koymaya bağlıydı. Bu nedenle halk mahkemelerden bezmiş durumdaydı. Dolayısıyla halk ilim ehline bilge insanlara gider, problemlerini çözmeye çalışırdı. Bilge insanlar da İslam'a göre, şeriata göre

ve örf adetlere göre çeşitli kararlar verirlerdi. Problemler çözüldü ve her iki taraf da bundan memnun kalırdı.

M. Kaya: DAEŞ meselesine gelelim. Bildiğiniz gibi DAEŞ Örgütü kendisini Müslüman bir grup olarak tanımlıyor. Siz DAEŞ'i nasıl değerlendiriyorsunuz? Örgütün itikadi temelleri, ortaya çıkışı hakkında görüşleriniz nelerdir?

M. M. Hasan: DAEŞ kendisini Müslüman bir grup olarak tanımlıyor. Onlar da insanlardan müteşekkil bir gruptur, fakat insanlar dini yanlış yorumladığında sahih olmayan hadisi, hurafeyi, efsaneleri, rüyaları dikkate aldığı dinin sınırları dışına çıkar ve din kendi özünden, aslından uzaklaşmış olur. Yine din, insanlara şiddet olarak döndüğünde bu büyük bir rahatsızlık konusu olur. DAEŞ mensuplarının itikadında görüldüğü üzere. İnsanları zorla kapatmak, şeriat kurallarına uymadı diye elini kesmek, hapsetmek, idam etmek bunlar İslam'ın ruhuna aykırı olan şeylerdir. Büyük bir savaşın yaşandığı Suriye'de insanlar açlıkla, ölümlerle, yoklukla, sefaletle imtihan edilirken şeriat kurallarını uygulayacağım diye insanlara bu şekilde baskı yapmak, şiddet uygulamak İslami değildir.

M. Kaya: DAEŞ İslami inanç açısından hangi ekol veya gruba dahil edilebilir?

M. Hasan DAEŞ kendisi bir mezhep değildir. Mezhepleri kabul etmez. Kendisini selefi olarak tanımlar. Kendilerini "selefi salihin" diye Efendimizin arkadaşlarına nispeten tanımlayan bazı âlimler söz konusu olabilir. Bunlar kitabı ve Peygamberin sahih hadisini kendine örnek alan kimselerdir ve bunlar mutedil kabul edilebilir. Ama DAEŞ kendinden başka kimseyi Müslüman görmeyen ve herkesi kâfir gören, küfürle itham eden bir anlayışa sahip. Oysa dinin hakikatinde peygamber örneğinde görüldüğü üzere şu anlayış vardır: Medine'de Peygamber Efendimiz kafirlerle, Yahudi ve Hıristiyanlarla birlikte yaşamış, onları öldürmemiş, malları talan etmemiş, onların hak ve hukuklarını gözetmiştir.

M. Kaya: O halde şunu diyebilir miyiz: DAEŞ benzeri yaklaşımlar dinde, peygamberin yaşantısında, sünnetinde olmayan şeylerdir?

M. M. Hasan: Hayır, hayır. Davasını güttükleri din, inandıkları itikat ve yaptıkları zulümler, öldürdükleri insanlar, patlattıkları bombalar... Bunların İslam'la alakası yoktur. Örneğin benim bildiğim hem Suriye'de hem Türkiye'de birçok şiddet eylemleri var. Suriye'de örneğin kundaktaki bebeleri, yaşlı insanları, uykuda iken keserek öldürdüler. Bu çocuklar kimin olursa olsun bu şekilde bir eylem kesinlikle şer'an caiz değildir. Çünkü Peygamber Efendimiz bir hadisinde şöyle buyurmaktadır: "Savaşta kesinlikle yaşlıları, çocukları öldürmeyin, ağaçları kesmeyin." Bunlar ise Peygamberimiz neyi yasaklamışsa onu yapıyor. Örneğin kısa bir zaman önce Gaziantep'te bir düğünde masum olan kadınlar ve çocuklar DAEŞ mensupları tarafından bomba patlatılarak öldürüldü. Dünyanın birçok bölgesinde, Suriye'de, Irak'ta, Türkiye'de bombalar patlatıyorlar. Medine-i Münevver'e de

bomba patlattılar. Hacca gelen insanları öldürdüler. Bunların kitapla, Peygamberle, sünnetle alakası yok. Bu gruplar gulattır. Dini şiddetle eşdeğer gösterip dini yoldan çıkararak kimselerdir. Eskiden Avrupa'dan insanlar İslam dininin hak ve adalet üzere olduğunu görüp İslam'a teveccüh ederlerdi ve Müslüman olurlardı. DAEŞ çıktıktan sonra Avrupa'da ve Amerika'da birçok insan dinden soğumaya, Müslümanlardan korkmaya başladı. Çünkü Batı'da İslam ismi geçince insanların aklına DAEŞ mensuplarının resimleri geliyor. İnsanlar İslâmiyet'ten korkmaya başlıyor bunların yüzünden.

M. Kaya: Suriye'den Türkiye'ye gelen sığınmacılarla Türkiye halkı arasında uyumu ve kardeşliği artırmak için neler önerirsiniz?

M. M. Hasan: Gerek Suriye'de gerek Türkiye'de ya da dünyanın herhangi bir bölgesinde olan Müslüman için Allah Teâlâ "Müslümanlar kardeştir" demiştir. Müslümanlar birbirlerinin kardeşidir. Aralarında herhangi bir ihtilaf söz konusu olamaz. Biz Türkiye halkından çok büyük iyilikler güzellikler gördük. Türkiye'ye sığınan halkımıza insanlar yardımda bulundu. Bunu inkâr etmemiz mümkün değil. Yiyeceklerini, eşyalarını Suriyeli sığınmacılarla paylaştılar, evlerini sığınmacılara açtılar. Ve Şanlıurfa'da birçok dernek var yiyecek ve içecek dağıtan, yardım faaliyetlerine ben de destek oldum katıldım. Bu da İslam'ın Müslümanlığın ahlakıdır. Nitekim efendimiz Mekke'den Medine'ye hicret ettiğinde ensar ve muhacir benzer şeyler yapmıştır. Suriyeli sığınmacılara yapılan yardımlar iki halk arasındaki dayanışma ve kardeşliği arttırmıştır.

M. Kaya: Peki çok teşekkür ederiz bize zaman ayırdınız.

M. M. Hasan: Allah'a emanet olun, Allah tüm Müslümanların yardımcısı olsun.

Case Report

“Religious Reflections of Human Migration: Religion and Religiousness in terms of Syria and Turkey”*

Translation and Interview: Mahmut KAYA**

Human migration includes the changes in geographies and the dynamism in cultures, beliefs and values. Therefore, immigrants bring their beliefs and values to where they migrate and face with the beliefs and values there at the same time. It is fair to state that the asylum-seekers from Syria who immigrated to Turkey have been experiencing the same processes. Although Syria and Turkey have common history and cultural heritage, the religious lives and experiences in these countries may differ.

Accordingly, this study includes an interview conducted with Muhammad Mazhar Hasan, a Syrian professor and imam, on the issue of religiousness in Syria and Turkey to analyze the issue of human migration through the religious life and experiences. Muhammad Mazhar, the son of Sheikh Ibrahim Naqshibandi Hasan who is the previous mufti of Haseki, settled in Şanlıurfa after giving classes in Istanbul for some time. He still gives Arabic and Quran courses in his school. Another aspect of human migration is of course related to religion and religiousness. Following the human migrations, religious habits meet with the religious orientations of the new place, which ensures religious adaptation and causes religious conflicts. These micro and macro conflicts also cause syntheses and hybridizations. Accordingly, this study aimed to examine the religious experiences of the Syrian asylum-seekers who have been in Turkey for longer than five years. This study now presents how the religious life in Syria and Turkey is perceived by the asylum-seekers in from the perspective of Professor Muhammad Mazhar Hasan.

* This paper is the English translation of the study titled "Vaka Takdimi: Göçün Dini Yansımaları: Suriye ve Türkiye Bağlamında Din ve Dindarlık" published in the 4th issue of *İlahiyat Akademi*. (Translation and Interview: Mahmut KAYA, "Vaka Takdimi: Göçün Dini Yansımaları: Suriye ve Türkiye Bağlamında Din ve Dindarlık", *İlahiyat Akademi*, sayı: 4, 2016, s. 199-206.) The paper in Turkish should be referred to for citations.

** Asst. Prof. Harran University, Faculty of Science and Literature, Department of Sociology, Faculty Member.

M. Kaya: Could you please introduce yourself?

M. M. Hasan: My name is Muhammad Mazhar Hasan I came to Turkey from Syria. I was serving as a professor in Syria. My father had a school with approximately 400 students in Syria. There was a mosque next to the school. I was both an imam in the mosque and a professor in the school. I gave fiqh and tafsir courses.

M. Kaya: Could you please describe how the general religious life in Syria is?

M. M. Hasan: There are Muslims, Christians, Yazidis and Shiite people in there. There are mosques and churches. Moreover, there are many sects in Syria. People in there perform religious practices based on their own beliefs. The government has made practicing different religions free for everyone.

M. Kaya: Are there any conflicts between these religious groups?

M. M. Hasan: Of course, there are. For example, there are many conflicts between the Christians and Muslims. The theological ideas of Muslims and Christians are not the same. For example, God says in Quran “inna ad-dina indallahi Islam” meaning “the only religion valid before God is Islam”. The verse also states “wa ma arsalna-ka illa rahmatan li al-alamin” meaning “and We have not sent you, [O Muhammad], except as a mercy to the worlds.” However, Christians did not follow Islam. Their beliefs and practices are totally different.

There are Durzi people, for instance. They regard themselves Muslims but there are differences in certain topics. There is also the concept of Yazidi movement. The followers of this movement have a different theological approach. They speak Kurdish. Their beliefs are also different. Yazidi movement has aspects different than Islam and Christianity. There are certain sects among Muslims such as Sunnis, Shiite, Durzis and Ismailists. These are the sects regarding themselves as Muslims According to the ideology we call as ahl al-Sunnah wa'l-kitap, there are Shafii, Hanbali, Maliki and Hanafi sects.

M. Kaya: Are there any ideological conflicts between these sects?

M. M. Hasan: No, there are no such conflicts between Hanafi, Shafii, Maliki and Hanbali followers. There was no issue between the Sunnis and Shiite. Until this de facto war began. Conflicts emerged between the Sunnis and Shiite.

M. Kaya: Then how was the relationship between these groups before the war?

M. M. Hasan: Most of the Muslims in Syrian are Sunni, and Most are Hanafi and Shafii. However, the government was Shiite. It aimed to spread Shia all over the society. They provided financial supports and assigned positions to those who adopted Shia. Shiite scholars used to come from Iran, make various aids to the poor

people in villages and provide them financial aids. They used to invite people to their sects.

M. Kaya: Were there any differences between the religious ideas of the people in the governmental offices, or were there any forms of discrimination?

M. M. Hasan: As I stated before, Shia had the authority to rule the government.

M. Kaya: Then was it possible for Sunni people to take part in the government?

M. M. Hasan: They could but they did not have much authority. They could not do anything. The authority and main governmental policy were determined by the Shia.

M. Kaya: How long have you been in Turkey?

M. M. Hasan: Approximately four years.

M. Kaya: How would you compare the religious life in Turkey and Syria as a professor?

M. M. Hasan: Turkish and Syrian governments regard themselves Muslim considering their religious lives, Islamic cities and general states. We need to observe Quran and Sunnah if we are to compare the Muslims' states. Muslims of the current times have many deficiencies in their religious lives. There are many religious insufficiencies in the beliefs, social life and other procedures. Muslims in Islamic places have many deficiencies in their practices and beliefs. The general state of a society regarding itself as Muslim indicates that there are many wrongs considering the Quran and Sunnah. For example, there are many cults in most of the Islamic provinces, and each cult regards itself superior stating "I am more correct" or "I am better". They have no relationship with one another. I remember the following hadith of the Prophet in this regard: "The ummah of Jewish and Christian people is divided into 72.5 sections. My ummah will divide into 73 sections. All of them will go to hell except one." When asked about what the section that will not go to hell is, he replied "Those who have faith like me and those that are similar to my companions." The current state of the Muslims and most of their practices and behaviors are not included in the Quran.

M. Kaya: Could you please give an example?

M. M. Hasan: Sure. For instance, the honor and respect paid to people. Approaches and faith of students toward their sheikhs are wrong in many aspects. For example, there are people thinking that their health and blessings are controlled by their sheikhs. There are people who go to mausoleums and wish for a child when they cannot have one, or there are those who demand blessings from the mausoleums. These are wrong. Certain cult authorities also display many wrongs. For example, they call their sheikhs as the "light of earth and sky or the chief of the

universe." However, the lord of the earth, sky, world, afterlife and entire universe is God. There are many verses and hadiths in this regard. These people appear to be Muslims in their daily routines. However, they are polytheists in their spirits, and they commit sacrilege.

M. Kaya: Are these types of wrongs present in Syria?

M. M. Hasan: Yes, both in many places in Syria and Turkey. God calls the Prophet as "**uswatun hasanatun**", meaning **the best model** for us, in many sections of Quran. God also orders the Prophet to say the following in Quran: Say, O [Muhammad]: "I am only a man like you to whom it has been revealed that your god is but one God. Therefore, take a straight course to Him and seek His forgiveness. And woe to those who associate others with Allah!" This indicates that the Prophet is a human, too, but he was revealed verses. Certain people may assign importance to humans more than Islam and shariah do. There are even those who believe that these humans know the unknown, increase the blessings, and ensure they will have children. This common in many places. However, this is totally wrong.

We cannot speak about our own selves, minds, and ideas. Our guide is the Quran and the Prophet. God gave an order to the Prophet as follows: Say, O [Muhammad]: "And if I knew the unseen, I could have acquired much wealth, and no harm would have touched me." Muslims have been in harsh conditions in many wars. For example, the Prophet was harmed in the Battle of Uhud. Many of his friends fell martyr. If the Prophet knew the unseen, he could have prevented this and protected himself and his companions. When the Prophet faced difficulties, he prayed to God for victory and help.

M. Kaya: Are there any other things in Turkey that are different or wrong to you?

M. M. Hasan: God orders the following in the Quran: "Obey Allah and obey the Messenger". The Prophet stated the following in his Final Sermon: "I leave you the Quran and my Sunnah." You will not get confused if you follow the Quran and Sunnah.

M. Kaya: Then could we say that certain Muslims in Turkey and Syria ignored the Quran and Sunnah and adopted different paths?

M. M. Hasan: Unfortunately, yes. Muslims have many deficiencies in this regard. We need to establish a basic principle for ourselves for both our personal and social lives. This principle is the Quran and Sunnah, which we must follow. The Quran mentions many sorts of benevolent practices, but concrete faith is prioritized compared to these practices. God mentions faith before anything else. When our faith is proper, God would accept our practices, but if we do not have proper faith, then whatever we do would be futile. Why? Because religion is based on faith. When our faith regarding God's presence is concrete or when we perceive God in the correct way, we could achieve the first religious degree. The second degree is benevolent practices. Benevolent

and malevolent actions all arise from God's orders. Thus, one should follow God's path, pray to God and avoid from anything else. In addition, according to true hadiths, the Prophet ordered people to pray to God when they needed anything. As I mentioned before, benevolent and malevolent actions all arise from God's orders.

M. Kaya: What would you say about the states of the Muslims in Turkey and Syria if you compare the religious practices in these countries?

M. M. Hasan: The book and Prophet of the Muslims in Turkey and Syria are the same. Therefore, those with correct religious perceptions will be on the right path no matter whether they are Turkish or Syrian. However, to me, people in Turkey are more superstitious. They believe in amulets quite more than Syrians. I think those interested in magic, sorcery, and jinn are more here. There are even people who earn income through these. The number of cults is also higher here. Students assign meanings with degrees higher than what is approved by the shariah to their sheikhs. People get away from religion and deviate from God's path by doing so.

M. Kaya: Let us make the issue more concrete. For example, how would you compare the prayers and mosques in Turkey with those in Syria?

M. M. Hasan: Prayer-related rules and verses and recitation styles depend on people, so these are followed and performed differently. There are people who do not need to consult scholars. They have many deficiencies in terms of prayers. They do not even know how to read surah al-Fatiha. However, some people learn information from scholars and thus pray in the correct way. The main tongue of the people in Turkey is not Arabic for sure. Therefore, many mistakes related to reading Quran emerge. For instance, I witnessed that many imams in Turkey read al-Fatiha wrongly. I even discussed this with them in mosques. An imam should know how to recite the Quran in the best way. Moreover, people coming for condolence recite the Quran incorrectly. I can say almost 90% of them do not recite it correctly. There are many mistakes related to recitation and wording, which causes misunderstandings regarding the Quran's meaning. Reciting even a single letter in the Quran incorrectly, insufficiently, or unnecessarily changes the intended meaning, which is a sin as you know.

M. Kaya: Could you please give information about the condolences in Syria?

M. M. Hasan: Condolence ceremonies are performed similarly to Turkey. Relatives, neighbors, and acquaintances come for condolence for three days. Surah al-Fatiha is generally recited, and scholars and mullahs give sermons and recommendations in condolences. Guests are served with different stuff.

M. Kaya: We have experienced another eid al-Adha this year. Could you please mention how these religious days are celebrated in Syria?

M. M. Hasan: Turkish people pay more attention to eid al-Adha compared to Syrians. Slaughtering animals in these days is not actually obligatory for everyone but Muslims in Turkey have made it a culture, and almost everybody sacrifices animals here.

M. Kaya: What would you say about fasting? You experienced Ramadan in both Turkey and Syria.

M. M. Hasan: It is almost the same, but as Turkish people value astronomy more, it is already determined in which month Ramadan will be celebrated 40 or 50 years later here. However, the beginnings of fasting and religious days are determined through observing the crescent in Syria and many Islamic countries. This is also mentioned in verses and hadiths. There is a difference between Turkey and Syria based on paying attention to astronomy and telescope, and checking the crescent to determine the beginning of these days.

M. Kaya: What would you like to say about the religious reflections over the social life if you compare Turkey and Syria?

M. M. Hasan: Religious practices in social life are also reflected as procedures, which brings many legal approaches including those valid for commercial actions. People in Turkey focus on the bank interests more as the family relationships are weaker in here. For example, as the relationships are closer in Syria, people become indebted through their goods instead of using banks. A person is in debt of a ton of wheat for a period in this practice called "salam". He/she buys a ton of wheat and pays the debt at the end of the period. This is also performed through cotton.

M. Kaya: There is a borrowing method called qard al-hasan, have you ever witnessed this?

M. M. Hasan: Yes, this is practiced in Syria. People borrow from their relatives or acquaintances. No procedure is needed for this process if the creditor is a close relative or an acquaintance. However, sometimes the process is made into a written document and borrowing is done before the witnesses.

M. Kaya: As a traditional mechanism, people in Turkey consult wise people named as "white-bearded" or certain congregations when they have a conflict. Are there similar traditions in Syria?

M. M. Hasan: Yes, there are. For example, there happen to be many problems related to marriage, property, heritage or blood feuds between the people. Trials take quite some time there. Judges in Syria almost have no concepts of justice as justice there operates through money. Therefore, people are fed up with the courts in Syria. Thus, they consult scholars and aim to solve their problems through these

people. These scholars make various decisions based on Islam, shariah, customs and traditions. The problems are solved that way and both sides get satisfied.

M. Kaya: Let us talk about DAESH. As you know well, DAESH regards itself as a Muslim group. How do you assess this organization? What are your thoughts about the theological bases or emergence of the organization?

M. M. Hasan: DAESH defines itself as a Muslim group. They consist of people but when Islam is misinterpreted or false hadiths, superstitions, myths, and dreams are valued, the religion is not practiced correctly and thus becomes different compared to its essence. Moreover, people naturally get worried when religion is reflected as violence toward them. This can be seen in the ideology of DAESH members. Forcing people to wear hijab and cutting their hands or sentencing people to prison or death while stating that they do not follow shariah is against the essence of Islam. Oppressing and implementing violence against Syrian people to follow the rules of shariah while they are tested through hunger, death, and poverty is not in accordance with Islam.

M. Kaya: Which movement or group can DAESH be included in regarding their Islamic beliefs?

M. Hasan DAESH is not a sect. It doesn't accept sects. They define themselves as salafi. There may be some scholars who define themselves as "salafi salihin" in relation to the companions of the Prophet. These companions regarded the Quran and the Prophet as models, so they can be regarded as conservative. However, DAESH regards anyone but themselves as disbelievers and accuses these people of sacrilege. Islam has the following conception in its essence: The Prophet lived with the disbelievers, Jews and Christians in Madinah but he did not kill them and destroy their properties. Instead, he observed their rights and laws.

M. Kaya: Then can we say that DAESH and similar organizations are not included in Islamic ideology, Prophet's life and sunnah?

M. M. Hasan: Yes, you can. The religion they follow, the faith they have, the torments they perform, the people they kill, the bombs they blast... These have nothing to do with Islam. For example, as much as I know, there are many violent acts in Syria and Turkey. In Syria, terrorists killed the babies in cradles and old people by cutting their throats. This is not legal in terms of shariah, no matter whose children or relatives they are. The Prophet orders the following in a hadith: "Do not kill old people and children in a war and cut trees." These DAESH members, however, do whatever is banned by the Prophet. For example, in a wedding ceremony in Gaziantep, innocent women and children were killed by the bombing of DAESH a short time ago. Bombs are exploding in many regions of the world, including Syria, Iraq, and Turkey. Bombs exploded even in al-Madinah al-Munawwara. They killed people coming for pilgrimage. These are not related to the Quran, Prophet or Sunnah. These groups are Ghulat. They reflect Islam as equal to

violence and distort its essence. European people used to adopt Islam and become Muslims as they saw Islam as a religion based on rights and justice. However, DAESH estranged many people in Europe and the USA from Islam and made them fear Muslims. When Islam is mentioned there, photographs of DAESH members come to people's minds. People are afraid of Islam due to them.

M. Kaya: What do you recommend increasing the adaptation and brotherhood between the Syrian asylum-seekers and Turkish people?

M. M. Hasan: God stated that all Muslims are brothers and sisters, which is valid for any Muslim all around the world. Muslims are brothers and sisters. There cannot be any conflicts between them. We have seen benevolence and aids from the Turkish people. Turkish people helped the Syrian immigrants. We cannot deny this. They shared their food and goods with the Syrian people and opened the doors of their homes to them. There are many organizations in Şanlıurfa that distribute supplies to the Syrians. I supported and took part in these organizations. This arises from the ideology of Islam. For instance, Ansar people and muhajirs did the same when the Prophet migrated to Madinah. The aids for Syrian asylum-seekers increased the solidarity and brotherhood between two nations.

M. Kaya: Thank you very much for your time.

M. M. Hasan: Goodbye. May God help all Muslims.

الانعكاسات الدينية للهجرة؛

مقارنة الدين والتدين بين سوريا وتركيا*

د. محمود قايا

جامعة حران - كلية الآداب؛ قسم علم الاجتماع

ترجمة: بلال خليفة

يتضمن مفهوم الهجرة حركة جغرافية للمجموعات البشرية بالإضافة إلى: حركة القيم والاعتقاد والثقافة. وعليه فإن المهاجرين خلال نقلهم لقيمهم ومعتقداتهم إلى الأماكن التي يسكنونها يواجهون قيم تلك الأماكن ومعتقداتها.

نستطيع القول: إن اللاجئين من سوريا إلى تركيا عاشوا أيضاً فترات مشابهة. على الرغم من كون سوريا وتركيا بلدين لهما ميراث ثقافي وتاريخي مشترك، فإن التجارب والعيش الديني في هذين البلدين يمكن تحقيقه في مستويات مختلفة.

ومن أجل تحليل موضوع الهجرة في هذا السياق وفي ضوء التجارب والعيش الديني قمنا بإجراء مقابلة مع محمد مظهر حسن (الإمام والخطيب والمدرس السوري) حول التدين في تركيا وسوريا.

محمد مظهر هو ابن المفتي السابق لمدينة الحسكة الشيخ إبراهيم نقشبندي حسن. عمل بالتدريس في إسطنبول لمدة وجيزة ثم انتقل إلى ولاية شانلي أورفا وما زال يقيم فيها، ويدرس القرآن الكريم واللغة العربية في مدرستها.

إن أحد أبعاد الهجرة حتماً هو موضوع الدين والتدين. وفي أثناء الهجرة تتواجه العادات الدينية مع الميول الدينية في الأماكن المسكونة حديثاً. وهذا التوجه يفتح طريقاً للتأقلم الديني من جهة، ويمكن أن يكون سبباً لصراعات دينية من جهة أخرى. وهذه الصراعات على المستويات الصغيرة والكبيرة تفتح الطريق إلى الاندماج والتوحد. وفي هذا السياق عملنا في هذه المقابلة على تناول التجارب في المعنى الديني للاجئين السوريين القاطنين في تركيا منذ أكثر من خمس سنين. ونقدم لكم كيفية تفهم الحياة الدينية في تركيا وفي سوريا من قبل اللاجئين من زاوية نظر محمد مظهر حسن.

قايا: هل بإمكاننا التعرف إليكم؟

حسن: أنا محمد مظهر حسن. قدمت من سوريا إلى تركيا. كنت أزاوول وظيفة التدريس في سوريا. كان لأبي مدرسة فيها أربعمئة طالب تقريباً. وبجانب المدرسة كان يوجد جامع، كنت أقوم بالإمامة والخطابة في الجامع وبتدريس الفقه والتفسير في المدرسة.

* وهذه هي الترجمة العربية للدراسة بعنوان "Vaka Takdimi: Göçün Dini Yansımaları: Suriye ve Türkiye Bağlamında" التي نشرت في العدد الرابع من مجلة الإلهيات الأكاديمية. (محمود قايا، الانعكاسات الدينية للهجرة؛ مقارنة الدين والتدين بين سوريا وتركيا، الإلهيات الأكاديمية، ٢٠١٦، العدد: ٤، ص ١٩٩-٢٠٦). من الواجب أن يستند في الإقتباس إلى المقالة التركية.

قايا: هل يمكنكم تعريفنا بالحياة الدينية في سوريا بشكل عام؟

حسن: يوجد في سوريا مسلمون ومسيحيون أيضاً؛ ويوجد اليزيديون والعلويون. إضافة إلى الجامع والكنيسة. إلا أنه يوجد عدة مذاهب، وكل منها يمارس عبادته حسب معتقداته. وكل ذلك كان متاحاً من قبل الدولة.

قايا: حسناً، وهل كان يوجد أي اختلاف بين المجموعات الدينية المختلفة اعتقاداً؟

حسن: نعم يوجد اختلاف حتماً. مثلاً يوجد اختلاف متعدد بين المسلمين والمسيحيين. معتقدات المسلمين والمسيحيين ليست واحدة. يقول الله تعالى في القرآن الكريم: ﴿إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ اللَّهِ الْأَسْلَمُ﴾ [آل عمران: ١٩]، ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ﴾ [الأنبياء: ١٠٧]. بيد أن المسيحيين بقوا على دينهم ومعتقداتهم وعباداتهم المختلفة جداً.

يوجد الدرروز. هم أيضاً يقبلون أنفسهم كمسلمين، لكن يوجد بعض الأفعال المختلفة في بعض الموضوعات. بالإضافة إلى اليزيدية؛ فاليزيديون أيضاً عندهم تعاليم واعتقادات مختلفة. لغتهم هي الكردية. عقائدهم واعتقاداتهم مختلفة. اليزيدية هي اعتقاد له جوانب مختلفة عن الإسلام والمسيحية. يوجد بين المسلمين مذاهب مختلفة، منها: أهل السنة والعلوية والدرزية والإسماعيلية. وكلها تنسب نفسها إلى الإسلام. بالإضافة إلى مذاهب أهل السنة والجماعة، وهي: شافعي وحنبلي ومالكي وحنفي.

قايا: هل هناك نزاع فكري بين أي من المذاهب التي ذكرتها؟

حسن: لا، بين الحنفية والشافعية والمالكية والحنبلية لم يكن هناك نزاع. وبين السنة والعلوية أيضاً لم يكن نزاع إلى أن بدأت هذه الحرب وظهر النزاع بين السنة والعلويين.

قايا: حسناً، كيف كان نوع العلاقة بين هذه المجموعات التي ذكرتموها قبل الحرب؟

حسن: أغلبية المسلمين في سوريا هم سنة وأغلبهم ينتمون إلى المذهب الحنفي والشافعي، إلا أن إدارة الدولة كانت بيد العلويين، وكانوا يعملون على نشر مذهبهم في المجتمع، وكان يأتي علماء دين شيعة من إيران. يذهبون إلى القرى الفقيرة النائية، ويدعون الناس إلى مذهبهم، ويقدمون لهم مساعدات متنوعة إضافة إلى الدعم المادي.

قايا: هل كان هناك تمييز اعتقادي بين الأشخاص الذين يتم اختيارهم للعمل في مؤسسات الدولة؟

حسن: كما ذكرت سابقاً، القوة الإدارية للدولة كانت بيد العلويين.

قايا: حسناً، وهل كان بإمكان الشخص السني أن يحصل على وظيفة في إدارة الدولة؟

حسن: نعم، يمكن لشخص سني أن يشغل منصباً في مؤسسات الدولة لكنه بعيد عن المؤسسات السياسية الرفيعة ذات القوة.

قايا: منذ متى تعيش في تركيا؟

حسن: منذ أربع سنوات تقريباً.

قايا: بصفتك مدرساً كيف تُقيّم الحياة الدينية في تركيا قياساً إلى سوريا؟

حسن: عند النظر إلى الحياة الدينية في تركيا وسوريا، وفي البلدان والمدن الإسلامية فإننا نجد هذه الدول تُعبّر عن نفسها أنها مسلمة. وإذا أردنا قياس أوضاع المسلمين في هذه الأماكن فيجب القيام بها في ضوء القرآن الكريم والسنة النبوية. ونجد في يومنا هذا ابتعاداً كبيراً عن الدين في حياة المسلمين، سواء على مستوى الاعتقاد أم في الحياة الاجتماعية. إضافة إلى ضعف كبير في المجال المسمى ب: (المعاملات) ونرى أشياء تتعارض مع الكتاب والسنة في كثير من المجتمعات التي تُعرف بأنها مسلمة. مثلاً: الطرق الإسلامية المنتشرة في معظم البلاد الإسلامية.. كل طريقة ترى نفسها فوق الطرق الأخرى وتدّعي أنها الأفضل والأصح، ولا توجد محبة بينهم. وأود ذكر حديث النبي ﷺ: «افترقت اليهود على إحدى وسبعين فرقة، فواحدة في الجنة وسبعون في النار، وافترت النصارى على ثلاثين وسبعين فرقة، فأحدى وسبعون في النار وواحدة في الجنة، والذي نفس محمد بيده، لتفتقرن أمتي على ثلاث وسبعين فرقة، واحدة في الجنة وثنان وسبعون في النار». قيل: يا رسول الله، من هم؟ قال: «الجماعة».. أخرجه ابن ماجه. وهذا ما نجده اليوم في أغلب تصرفات وسلوك المسلمين المنطوية تحت الإسلام.

قايا: هل يمكنك إعطاء مثال؟

حسن: بالطبع. مثال: التعظيم والاحترام للأشخاص، ومنه اعتقادات من بعض المريدين يظهرونها تجاه شيوخهم، وهي خطأ من عدة نواح، مثلاً: يوجد أناس يعتقدون أن الصحة والرزق بيد شيخهم، وهناك من يذهب إلى قبر شيخه ليطلب منه رزق الأولاد، وهناك من يطلب سعة في الرزق. وهذه أشياء خاطئة جداً.

كما توجد أخطاء فادحة عند بعض كبار الطرق، مثلاً: عند ذكر شيخهم يصفونه بالمتصرف في الكون ونور السماوات والأرض. مع أن الإسلام الحقيقي علّمنا أن الله عز وجل هو المتصرف بالأرض والسماوات والعالم والآخرة وجميع الكون، وهناك عدد من الآيات والأحاديث التي تثبت ذلك. وعند النظر إلى ظاهر حياة هؤلاء الناس فإنه يُرى وقوعهم في الشرك والكفر والعباد بالله.

قايا: وهل يوجد في سوريا هذه الأشياء؟

حسن: نعم، موجودة في سوريا كما هي موجودة في تركيا أيضاً. ولقد وصف الله تعالى سيدنا محمداً ﷺ في القرآن ب: (أسوة حسنة)؛ ولذلك فإن النبي ﷺ هو أفضل قدوة ومثال في حياتنا، وأمر الله تعالى سيدنا محمداً ﷺ بقول: ﴿ قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُ الْوَاحِدُ ﴾ ... الآية [الكهف: ١١٠].

ويفيد النبي ﷺ بأنه إنسان يوحى إليه. أما قسم من الناس فيبالغون في تعظيم الأشخاص. وهناك من

يعتقد أنهم يعلمون الغيب، ويزيدون رزق الناس وأنهم وسيلة لرزق الأولاد. وهذا موجود في عدة بلدان، وهذا شيء خاطئ.

لا يمكننا التكلم من منطلق أنفسنا أو عقولنا أو أفكارنا، بل علينا أن نجعل القرآن الكريم ونبينا ﷺ دستوراً ومنهجاً في حياتنا؛ ويأمر الله تعالى النبي بقول: ﴿ قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبِ لَأَسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴾ ... الآية [الأعراف: ١٨٨].

يشهد التاريخ أن المسلمين عاشوا ظروفًا صعبة في عدة حروب، مثال ذلك: تعرض النبي ﷺ للأذى في غزوة أحد، وسقط عدد من الصحابة شهداء، فلو كان النبي يعلم الغيب لما قاتل وجاهد في ذلك الوقت، بل كان النبي ﷺ عند تعرضه للصعاب والأذى يفتح يديه ويدعو الله عز وجل ويطلب منه النصر والعون.

قايًا: هل هناك أشياء أخرى ترونها خطأ أو كانت مختلفة بالنسبة إليكم في إطار المعتقدات في تركيا؟

حسن: يذكر الله عز وجل في القرآن الكريم في عدة مواضع: ﴿ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ ﴾ [النساء: ٥٩]، وسيدنا محمد ﷺ ذكر في خطبة الوداع: «تركتم فيكم أمرين لن تضلوا ما تمسكتم بهما: كتاب الله وسنة نبيه ﷺ».

قايًا: في هذه الحالة هل نستطيع القول: إن قسماً من المسلمين في تركيا وسوريا تركوا كتاب الله وسنة نبيه وآتبعوا طرقاً أخرى؟

حسن: مع الأسف، نعم، وهذا حال قسم من المسلمين.

علينا وضع قاعدة أساسية لأنفسنا، وفي حياتنا الشخصية والاجتماعية وهي: القرآن الكريم وسنة نبيه عليه الصلاة والسلام واتباع النهج الذي سلكه سيدنا محمد ﷺ. وإذا نظرنا إلى القرآن الكريم فنجد أن الله تعالى يذكر العمل الصالح في عدد من المواضع بعد التركيز على الإيمان، ويذكر الله عز وجل الإيمان قبل كل شيء. وعندما يكون إيماننا بالله تعالى متيناً صادقاً قوياً فإن الله عز وجل يقبل أعمالنا. أما إذا كان إيماننا مترعزاً فإن أعمالنا لا تقبل. والسؤال هنا: لماذا؟ والجواب: لأن أول أساس في الدين هو الإيمان؛ أي عندما يكون إيماننا واعتقادنا بوجود الله تعالى قوياً، وعندما نفهمه بشكل حقيقي صادق فإننا أقمنا أول مرتبة من مراتب الدين، وفي المرتبة الثانية يأتي العمل الصالح. ويجب علينا الاعتقاد أن الخير والشر من الله تعالى، لذا على الإنسان التوجه إلى الله تعالى وعليه أن يطلب منه وحده، وألا يتوسل بأشياء أخرى، كما أن النبي ﷺ أوصى أصحابه أن يطلبوا من الله تعالى وحده، لأن الخير والشر من الله تعالى.

قايًا: إذا لزم القياس بين وضع المسلمين في تركيا وسوريا في إطار العبادات فماذا تودون القول؟

حسن: إن كتاب المسلمين في تركيا وسوريا واحد، ونبينهم واحد؛ لهذا فإن كل من يملك الفهم الديني

الصحيح، سواء في تركيا أم سوريا فإنه سيكون على الطريق الصحيح دائماً. ولكن حسب ملاحظاتي في تركيا هناك اعتقاد زائد بالخرافات عند الناس. واعتقاد الناس بالتميمة وما شابه ذلك زائد جداً. الأشخاص العاملون بالسحر والجن كأنهم كثر في تركيا. ولذلك نجد عدداً من الناس ممن اتخذوا الدين أداة للعيش. والطرق الدينية أيضاً كثيرة جداً. المريدون يطلقون على شيوخهم أسماء أعلى من الحدود التي سمح بها الشرع. تصرف الناس بهذا الشكل يبعدهم عن الدين، ويخرجهم عن طريق الحق تعالى.

قايا: إذن لنفصل أكثر. مثلاً: كيف ترون الجوامع وأداء الصلاة في تركيا قياساً مع سوريا؟

حسن: أحكام الصلاة وقراءة القرآن في الصلاة والقراءة متعلقة بالأشخاص، ومختلفة عند كل شخص. هناك من لا يسأل ولا يريد أخذ العلم من أهل العلم والعلماء. هذا النوع من الناس عندهم عدد من الأخطاء. ومنهم من لا يعرف قراءة الفاتحة. وهناك من يهتم ويسأل العلماء وأهل العلم ويتعلم أداء الصلاة بشكل صحيح. ولا ننسى أن اللغة الأم في تركيا ليست اللغة العربية، ولهذا السبب نجد أخطاءً في قراءة القرآن الكريم. مثلاً: شاهدت عدداً من الأئمة يقرؤون الفاتحة وبعض السور بشكل خاطئ. وحدث أن ناقشت ذلك في الجامع. والإمام عليه تعلم قراءة القرآن بشكل جيد. عدد ممن يأتون إلى التعازي يقرؤون القرآن بشكل خاطئ أيضاً. يمكن القول: إن تسعين في المئة تقريباً ممن يأتون إلى التعازي يخطئون في قراءة القرآن، سواء من ناحية القراءة أم اللفظ. ومن المعلوم أن قراءة حرف واحد من القرآن بشكل خاطئ أو زيادة حرف أو نقصانه يُغيّر معنى القرآن ويُعدّ هذا إنثماً.

قايا: هلّا تعطينا معلومات عن التعازي في سوريا؟

حسن: تعازينا تجري كما هي هنا. مدة التعزية ثلاثة أيام، يقوم الأقارب والجيران والناس بأداء واجب العزاء. وفي أثناء العزاء تقرأ سورة الفاتحة، وعند مجيء شيخ أو عالم يقدم الوعظ والنصيحة، إضافة إلى إكرام الضيوف القادمين.

قايا: مررنا بعيد الأضحى، هل يمكنك التحدث قليلاً عن مجريات العيد والأضاحي في سوريا؟

حسن: إن عبادة الأضحى في تركيا أهمية كبرى قياساً إلى سوريا. والأصل في التضحية أنها ليست فرضاً، إلا أن المسلمين في تركيا جعلوها ثقافة من ثقافتهم.

قايا: ماذا تقول في عبادة الصوم؟ وأنت قد عشت رمضان في تركيا وفي سوريا.

حسن: لا يوجد فرق. لكن في تركيا معلوم متى ستكون أيام الصوم والعيد لما بعد أربعين أو خمسين سنة، لإعطائكم أهمية أكثر لعلوم الفلك. إلا أنه في سوريا وفي عدة بلاد إسلامية يتم تقرير بداية شهر رمضان وأوقات العيد برؤية الهلال بالعين. كما أن هذا مذكور في القرآن الكريم والحديث الشريف. ومع الاعتماد على العلوم الفلكية والتلسكوب نجد الفرق بين سوريا وتركيا في إثبات الصوم والعيد عبر رؤية الهلال بالعين أو عبر علم الفلك.

قايا: إذا لزم القياس بين تركيا وسوريا ماذا تقول حول انعكاسات الدين على الحياة الاجتماعية؟

حسن: بالطبع، يتم التعبير عن التطبيقات الدينية في الحياة الاجتماعية (بالمعاملات). وهذا يجلب معه عدداً من الحقوق على رأسها البيع والشراء. نرى في تركيا، وبسبب ضعف روابط القرابة، توجهاً أكبر نحو البنوك والفائدة. مثلاً في سوريا، وبسبب متانة الروابط الأسرية أكثر، فإن الناس يستدينون على البضائع. تدعى هذه الطريقة ب (السلم)؛ مثال: يستدين شخص لمدة ما طناً من القمح، وعند انتهاء تلك المدة يعيد طن القمح وفي دينه. وفي نفس الوقت يتم ذلك على القطن أيضاً.

قايا: هناك شكل للدين اسمه القرض الحسن، هل قابلت هذا الإجراء؟

حسن: نعم هذه العملية كانت موجودة في سوريا إذ كان الناس يقترضون من أقاربهم ومعارفهم. ومن أجل هذا الإجراء، إذا كان المستدين قريباً أو معروفاً لم يكن هناك داع لأي إجراء. أما في بعض الأحيان فيستكتب أو يُعطى في حضور الشهود.

قايا: في تركيا هناك آلية تقليدية موضوع بحثها هو: نقل الخلافات بين الناس إلى أشخاص يُدعون بذي اللحية البيضاء، أو الشخص الحكيم، أو إلى تجمعات تدعى بالجماعات. هل هناك إجراءات مشابهة في سوريا؟

حسن: نعم توجد إجراءات مشابهة. مثال: هناك مشكلات، سواء في إطار العلاقات بين الناس أم بين الزوجين، أو في موضوعات الأملاك والميراث أو حتى في دعاوى الدم (الثأر، الانتقام). وكانت المحاكم تستغرق طويلاً. الحق والعدالة كانت شبه معدومة عند القضاة في سوريا. لأن هذه الأمور كانت مرتبطة بوضع مال (رشوة أو واسطة). لهذا السبب كان الشعب قد سئم من المحاكم. وعليه فالناس كانوا يذهبون إلى أهل العلم والحكماء، ويعملون على حل مشكلاتهم. والحكماء كانوا يقررون وفق الإسلام والشريعة والعرف والعادات قرارات مختلفة. كانت المشكلات تُحلّ بامتنان كلا الطرفين.

قايا: لنأت إلى مسألة داعش. كما تعلمون أن مجموعة مثل داعش تعرّف نفسها بأنها مسلمة. كيف تُقيّمون داعش؟ ما هي آراؤكم إزاء ظهورهم وأسسهم الاعتقادية؟

حسن: داعش تقول على نفسها: إنها مسلمة. وهي مجموعة تشكلت من أناس، ولكن الناس عند تفسيرهم الخاطيء للدين وعند اهتمامهم بالأحاديث غير الصحيحة وبالخرافات والأساطير والأحلام يخرجون عن حدود الدين ويتعدون في الدين عن أصله ولبّه. كما أن تحويل الدين إلى الشدة أمر مزعج. بناءً على ما شوهد من اعتقاد أفراد داعش، مثل: إجبار النساء على التستر وقطع اليد والسجن والإعدام بحجة عدم الالتزام

بقواعد الشريعة. هذه أشياء معارضة لروح الإسلام. في سوريا التي تعيش حرباً كبيرة يمتحن الناس بالجوع وبالموت وبالفقر وبالمذلة، وفوق ذلك يدعون تطبيق الشريعة الإسلامية بقمع الناس والاستبداد عليهم.

قايا: إلى أي مجموعة أو مذهب يمكن إدراج داعش بالنظر إلى اعتقادهم الإسلامي؟

حسن: داعش هي ليست بمذهب. ولا تقبل المذاهب. تعرّف نفسها بأنها سلفية. وهناك علماء يعرفون أنفسهم بأنهم أتباع السلف الصالح نسبة لأصحاب النبي ﷺ، ويتخذون الكتاب والسنة الصحيحة قدوة لهم. ويمكن تصنيفهم بالمعتدلين. أما داعش فلها اعتقاد؛ وهو: أنها ترى نفسها مسلمة وتقوم بتكفير الباقي. أما في الحقيقة فإن هناك خطأ بناء على ما رأينا في امثال سيرة النبي ﷺ: أن النبي ﷺ عاش مع الكفار في المدينة ومع اليهود والمسيحيين سوية، لم يقتلهم، ولم يسلب أموالهم، بل حفظ لهم حقوقهم.

قايا: في هذه الحالة هل يمكننا القول: إن منهج داعش لا وجود له في الدين ولا في حياة النبي ﷺ وسنته؟

حسن: طبعاً لا.. إن ما يحملونه من اعتقاد وما يقومون به من ظلم، وما يقتلون من أناس، وما يقومون به من أعمال التفجير.. لا علاقة له بالدين أصلاً. وأنا أعلم بوجود عدد من أعمال العنف في سوريا وتركيا. مثلاً: قاموا بقتل الأطفال الرضع والرجال العجّز وهم نائمون. ومهما كان اعتقاد الأطفال فإنه لا يجوز قتلهم وهذا مخالف للشرع، لأن رسول الله ﷺ قال: «لَا تَقْتُلُوا شَيْخًا فَائِيًا، وَلَا طِفْلاً، وَلَا صَغِيرًا، وَلَا امْرَأَةً». أما هم (داعش) فيفعلون كل ما نهى عنه النبي ﷺ. مثال: في ولاية غازي عنتاب قبل فترة قاموا بتفجير مكان حفل فيه نساء وأطفال لا ذنب لهم. وتبين أن من قام بذلك هم. وفي عدة دول من العالم وفي سوريا والعراق وتركيا حصلت انفجارات. حتى إنهم فجّروا في المدينة المنورة. وقتلوا الناس القادمين إلى الحج.

هذه الأفعال لاعلاقة لها بالقرآن الكريم وبسنة النبي ﷺ. وهذه المجموعات هي من الغلاة، وهم أشخاص أظهروا الدين بالعنف، وخرجوا عن طريق الحق.

في السابق كان الناس في أوروبا وأمريكا يتوجهون للإسلام بعدما رأوا أنه دين حق وعدالة، ودخل عدد منهم في الإسلام. أما بعد ظهور داعش فقد نفّر كثير الناس من الدين، وبدؤوا بالخوف من المسلمين؛ لأن صورة الإسلام عندهم أصبحت مرآة لداعش، وأصبح الناس يخافون من الإسلام بسبب تصرفاتهم وأعمالهم.

قايا: ماذا تقترحون من أجل زيادة الانسجام والأخوة بين اللاجئين السوريين والشعب التركي؟

حسن: قال الله تعالى عن المؤمنين في القرآن: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ﴾ ... الآية [الحجرات: 10]. وهذا يعني أن كل من في تركيا وسوريا وبلاد العالم من المسلمين هم أخوة. ولا يمكن أن يكون النزاع بينهم موضوع بحث.

نحن رأينا من الشعب التركي كل خير. وهم قاموا بمساعدتنا والوقوف معنا، وساعدوا اللاجئين من الشعب السوري. ولا يمكننا إنكار ذلك أبداً. فتحوا بيوتهم للاجئين وشاركوهم طعامهم وشرابهم ولباسهم. وفي أورفا قامت عدة جمعيات خيرية بتوزيع المساعدات على اللاجئين السوريين وقمت بالتطوع معهم. هذه هي أخلاق الإسلام والمسلمين. ونرى في هجرة النبي ﷺ من مكة إلى المدينة أن الأنصار والمهاجرين قاموا بنفس الشيء. ولا شك أن المساعدات المقدمة للاجئين السوريين زادت التساند والأخوة بين الشعبين السوري والتركي.

قايا: حسناً، منحتمونا فرصة من وقتكم، شكراً جزيلاً.

حسن: في أمان الله، كان الله في عون المسلمين جميعاً.